

CENTER ZA OTROŠKO IN PREVENTIVNO ZOBOZDRAVSTVO V PRETEKLEM DESETLETJU IN DANES

Vsaka obletnica je priložnost, da se spomnimo dogajanj in posameznikov, ki so najbolj zaznamovali življenje v preteklem obdobju, tudi ko gre za življenje določene ustanove in stroke, ki deluje v njej. Da je »zgodovina učiteljica življenja«, niso prazne besede. V časih negotovosti, ko ni jasno, kakšno reformo sistema zdravstvenega varstva si lahko obetamo, torej časih, ki se zdijo bolj prelomni, kot bi si želeli, je pomirjujoče, da imamo tako dobro »učiteljico«.

Sedemdeset let življenja in dela jubilatov: Stomatološke klinike, Društva zobozdravstvenih delavcev Slovenije (DZDS) in Zobozdravstvenega vestnika ter z njimi povezane stroke, otroškega in preventivnega zobozdravstva, je dolgo obdobje in za pogled tako daleč nazaj bi bila nepogrešljiva pomoč kolegov, ki so to strokovno področje usmerjali in tudi vodili ustrezno organizacijsko enoto Stomatološke klinike v prvih desetletjih. Žal so prof. dr. Valter Krušič, prof. dr. Dimitrij Mitja Bartenjev in prim. Hinko Franken že pokojni, so pa njihovi prispevki k poznavanju zgodovine in razvoja stroke na srečo zabeleženi, in to tudi zaradi pomembnih zadolžitev, ki so jih imeli pri delu jubilatov: prof. dr. Valter Krušič kot urednik Zobozdravstvenega

vestnika (1951–1960), prof. dr. Bartenjev kot predsednik DZDS (1977–1983) in direktor Stomatološke klinike (1986–1998) ter prim. Franken kot predsednik DZDS (1989–1993). Tako lahko v prispevku ob petdeseti obletnici ustanovitve Stomatološke klinike (Pavšič, 1996) preberemo, da se je prav prof. dr. Krušič zavedel nevarnosti pozabe zaradi časovne odmaknjenosti dogodkov in začel leta 1954 pisati »Kroniko stomatološke klinike«, v kateri je zabeležil nepogrešljive podatke o začetnem obdobju njenega delovanja.

Tudi preteklih deset let, ki naj bi jih zajel tokratni zapis o dejavnosti Centra za otroško in preventivno zobozdravstvo (COPZ), je dovolj dolgo obdobje, da vseh bolj ali manj pomembnih dejstev gotovo ne bo mogoče omeniti. Številne dejavnosti COPZ so tudi nadaljevanje razvoja iz preteklosti in so bile ob prejšnjih podobnih priložnostih že opisane (Bartenjev, 1996; Skalerič, 2005), številne pa bodo, upajmo, šele prispevale k novim rezultatom v prihodnosti.

S preteklostjo so (pre)tesno povezani tudi prostori, v katerih deluje COPZ. Del prostorov je namreč v najstarejšem delu Stomatološke klinike, in sicer v pritličju nekdanje stanovanjske vile upravnika

Slika 1: Ordinacijska dvorana Centra za otroško in preventivno zobozdravstvo leta 1998.

Mestne bolnice ljubljanske, za katero je bil načrt izdelan leta 1894, del pa v pritličju trakta, ki je bil dograjen leta 1954, medtem ko so prostori za zobozdravniško oskrbo v splošni anesteziji v kleti trakta, ki je bil zgrajen leta 1963 (Pavšič, 1996). Pred dvajsetimi leti je prof. dr. Bartenjev (1996) zapisal, da je oddelek prostorsko utesnjen in da se je zataknilo pri njegovi posodobitvi, čeprav jim je na Stomatološki kliniki pred tem uspelo posodobiti skoraj vse

oddelke. V zadnje desetletje je COPZ vendarle vstopil vsaj delno prenovljen. Pred prenovo v letih 2002 in 2003 prostori in oprema res niso več obetali, da bo delo v prihodnje še lahko strokovno neoporečno (Sliki 1 in 2), tako da so se razmere za delo na COPZ po obnovitvi ordinacijske dvorane (Slika 3) in prostorov za zobozdravniško oskrbo v splošni anesteziji (Slika 4) pomembno izboljšali. Čeprav prizadevanja za prepotrebno prenovo dveh speciali-

Slika 2: Prostori za zobozdravniško oskrbo v splošni anesteziji leta 1998.

Slika 3: Ordinacijska dvorana Centra za otroško in preventivno zobozdravstvo ob obisku prof. dr. Görana Kocha leta 2009, ko je imel na 23. Republiškem strokovnem seminarju Društva zobozdravstvenih delavcev Slovenije XV. Memorialno predavanje prof. dr. Jožeta Ranta.

stičnih ambulant doslej niso bila uspešna, kaže, da bodo ob podpori vodstva Stomatološke klinike vendarle kmalu obrodila sadove.

Prostori in oprema so nujni, nikakor pa ne zadostni pogoj za kakovosten razvoj dejavnosti, h kateremu največ prispevajo strokovni kadri. V zadnjih desetih letih smo bili na COPZ daljše ali krajše obdobje zaposleni: specialisti otroškega in preventivnega zobozdravstva Maja Cilenšek, Jelka Jožef, dr. Rok Kosem, doc. dr. Narcisa Košir, prof. dr. Alenka Pavlič in asist. dr. Tanja Tomažević, diplomirani medicinski sestri Metka Halik in Tatjana Zadnikar Pajk, zdravstveni tehniki oziroma zobozdravstvene asistentke Melita Dobnikar, Klara Maležič Sojer in Špela Petrič ter zdravstvena administratorica Tanja Grabnar. Dejavnost COPZ se je seveda prepletala tudi z delom drugih zaposlenih na Katedri za otroško in preventivno zobozdravstvo Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani, zobozdravnikov asist. Luke Hočevarja in asist. Lenke Likar Ostrc ter zdravstvenih tehnikov oziroma zobozdravstvenih asistentk Nevenke Despotovski in Traudi Paternoster, pa tudi z delom strokovnih kadrov z drugih enot Stomatološke klinike in Univerzitetnega kliničnega centra Ljubljana (UKCL). Danes smo na COPZ zaposleni štirje zobozdravniki specialisti, diplomirana medicinska sestra, dve zobozdravstveni asistentki in zdravstvena administratorica.

Kot majhna enota si mora COPZ toliko bolj prizadevati, da s skrbjo za mednarodno primerljiv in z znanstvenimi dokazi podkrepljen razvoj specialnosti otroškega in preventivnega zobozdravstva, uvajanjem in izvajanjem najzahtevnejših oblik zobozdravniške obravnave otrok in mladostnikov ter posredovanjem znanja drugim zdravstvenim ustanovam in posameznikom pomembno prispeva k poslanstvu Stomatološke klinike in UKCL kot terciarne zdravstvene ustanove – to je biti in ostati vodilna strokovna, znanstvena in pedagoška ustanova slovenskega zdravstva in zobozdravstva. Poslanstvu Stomatološke klinike in UKCL kot sekundarne zdravstvene ustanove pa COPZ sledi z zagotavljanjem specialistične ambulantne zobozdravniške oskrbe naraščajočemu deležu otrok in mladostnikov v regiji. Zobozdravstveno varstvo otrok in mladostnikov je neločljivo povezano s preventivno dejavnostjo, zato se sekundarna in terciarna raven dejavnosti prepletata tudi s primarno.

Strokovna dejavnost COPZ obsega predvsem obravnavo otrok in mladostnikov, ki jih na Center napotijo osebni zobozdravniki ali zdravniki ter zobozdravniki ali zdravniki specialisti. Vzroki za napotitev so praviloma specifična patološka stanja ali značilnosti pacienta, ki zahtevajo specifična znanja in izkušnje ter ustrezne pripomočke za izvajanje diagnostičnih, terapevtskih in rehabilitacijskih postopkov,

Slika 4: Delo v obnovljenih prostorih za zobozdravniško oskrbo v splošni anesteziji (leta 2005).

kot so sistemske bolezni s prizadetostjo ustne votline in sistemske bolezni, ki predstavljajo tveganje za zobozdravniške storitve, poškodbe zobovja, motnje razvoja zobnih tkiv in druge motnje razvoja ustno-obraznega predela, velika kariozna aktivnost in posledične bolezni zobne pulpe in alveolne kosti, agresivni parodontitis, predvsem pa potreba po zobozdravniški oskrbi otrok in mladostnikov s težavnim vedenjem in strahom pred zobozdravnikom ter drugih otrok in mladostnikov z zmanjšanimi zmožnostmi. Z analizo napotitev za preteklo obdobje smo ugotovili, da je bilo med letoma 2004 in 2010 število novih oziroma prvih napotitev na COPZ v posameznem letu stabilno, v letu 2011 se je povečalo za 23 %, v letu 2012 pa kar za 89 % (Cilenšek in sod., 2015c). Tudi v zadnjem obdobju se je takšno povečano število napotitev ohranjalo.

S podrobnejšo analizo prvih napotitev v letu 2012 smo potrdili, da so vzroki za največji delež napotitev na COPZ potrebe po zobozdravniški oskrbi otrok in mladostnikov s težavnim vedenjem in strahom pred zobozdravnikom (42 %), kronično bolnih oziroma medicinsko ogroženih otrok in mladostnikov (22 %) ter otrok in mladostnikov s poškodbami zobovja (18 %) (Cilenšek in sod., 2015c). Na COPZ je torej napotenih vse več posameznikov z zmanjšanimi zmožnostmi in mnogi med njimi potrebujejo zobozdravniško oskrbo v splošni anesteziji. Čeprav nam je s prizadevanji za čim večji izkoristek razpoložljivih prostorskih in kadrovskih zmogljivosti pri načrtovanju takšne oskrbe v zadnjih letih uspelo povečati število obravnav, čakalnih dob za načrtovano nenujno oskrbo otrok in mladostnikov v splošni anesteziji v obstoječih razmerah ni bilo mogoče skrajšati.

Tudi v preteklem desetletju smo si na COPZ prizadevali za nadgrajevanje strokovne ravni klinične dejavnosti s spremljanjem novih dognanj v mednarodnem strokovnem prostoru in uvajanjem novosti v slovenski prostor. Tako se je predvsem pomembno razširilo in poglobilo sodelovanje s specialisti pediatrije onkologi in drugimi strokovnjaki pri skrbi za ustno zdravje otrok, ki se zdravijo zaradi raka. Na COPZ so se začele uporabljati dodatne diagnostične in terapevtske metode za obravnavo otrok in mladostnikov z razvojnimi okvarami trdih zobnih tkiv, uvedena je bila uporaba sodobnih pripomočkov za razpoznavo in oceno začetnih karioznih sprememb ter za sledenje njihovi progresiji ali regresiji, pa tudi sodobnih sredstev za njihovo obravnavo.

Uvedenih ali izpopolnjenih je bilo več metod oskrbe različnih poškodb zobovja, od pritrditve odlomljenega

dela zobne krone in različnih načinov endodontske obravnave stalnih zob z nedoraslimi koreninami do dekoronacije ankilotičnih zob in drugih postopkov za vzpostavljanje dobrih razmer za implantnoprostetično rehabilitacijo po koncu rasti in razvoja ustno-obraznega predela, pri čemer se je okrepilo interdisciplinarno sodelovanje s specialisti vseh stomatoloških specialnosti. Žal večina teh postopkov ni ustrezno ovrednotenih v pravilih Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije za načrtovanje, beleženje in obračunavanje zdravstvenih storitev, kar je tudi sicer ena od ovir za izvajanje strokovne dejavnosti COPZ. Odprava te ovire ostaja pomemben izziv za prihodnost. To je namreč pogoj tudi za nadaljnji razvoj uravnoteženega sistema kazalnikov kakovosti procesov z načrtovanjem merljivih ciljev in drugih elementov sistema za zagotavljanje kakovosti in varnosti oskrbe pacientov, ki ga je COPZ v zadnjih letih skupaj z drugimi enotami Stomatološke klinike in UKCL začel uvajati v procesu pridobivanja akreditacije po mednarodnih standardih.

Raziskovalna dejavnost zaposlenih na COPZ se je v preteklem desetletju pomembno okrepila, delno tudi zaradi vključenosti v program in projekt Javne agencije za raziskovalno dejavnost in v terciarni raziskovalni projekt UKCL. Bazične raziskave so potekale v povezavi z Medicinsko fakulteto in s sodelovanjem strokovnjakov z drugih fakultet Univerze v Ljubljani, predvsem Naravoslovnotehniške fakultete in Veterinarske fakultete, posebej pomembno je bilo sodelovanje s Službo za specialno laboratorijsko diagnostiko Pediatrične klinike UKCL, vzpostavljene pa so bile tudi povezave s tujimi raziskovalnimi ustanovami, predvsem z Institute of Dentistry in s Helsinki University Central Hospital iz Finske. Klinične raziskave so bile tesno povezane s strokovno dejavnostjo COPZ in drugih centrov Stomatološke klinike ter Kliničnega oddelka za maksilofacialno in oralno kirurgijo Kirurške klinike, pa tudi drugih klinik UKCL, posebno Pediatrične in Dermatološke klinike. Rezultati te raziskovalne dejavnosti so bili poleg objav v mednarodnih (Pavlič in sod., 2007a; Pavlič in sod., 2007b; Pavlič in sod., 2007c; Pavlič in Waltimo-Siren, 2009; Pavlič in sod., 2011a; Pavlič in sod., 2011b; Kosem in sod., 2012; Petelin in sod., 2012; Sahlberg in sod., 2013; Tomaževič in Jazbec, 2013; Mlakar in sod., 2014) ter domačih znanstvenih in strokovnih revijah ter številnih predstavitev izsledkov na strokovnih srečanjih v Sloveniji in tujini tudi trije pridobljeni doktorati znanosti, in sicer iz raziskav fenotipskih in genotipskih značilnosti razvojnih bolezni zobne

sklenine (Pavlič, 2007) ter agresivne oblike bolezni zobnih tkiv otrok in mladostnikov (Kosem, 2012) ter preprečevanja in zdravljenja vnetja ustne sluznice pri otrocih, zdravljenih s kemoterapijo (Tomažević, 2014).

Pedagoška dejavnost je pomemben sestavni del delovanja COPZ, saj je skupaj z drugimi centri Stomatološke klinike učna baza za študente stomatologije oziroma dentalne medicine. Predvsem pa je COPZ osrednja učna ustanova za izvajanje podiplomskega specialističnega izobraževanja iz otroškega in preventivnega zobozdravstva in prav pri tem je pedagoška dejavnost verjetno najtesneje povezana s strokovno in raziskovalno dejavnostjo. Med letoma 2005 in 2015 je na podlagi razpisov Zdravniške zbornice Slovenije specializacijo začelo opravljati trinajst kolegov, dvanajst zobozdravnic in en zobozdravnik, in sicer enajst za potrebe javne zdravstvene mreže v sedmih regijah in dve za potrebe Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani. Triletno specialistično izpopolnjevanje je v istem obdobju uspešno končalo prav tako dvanajst kolegic in en kolega, dva specialistična izpita v letih 2014 in 2015 sta bila opravljena celo pred mednarodno komisijo.

Kakovost podiplomskega specialističnega izobraževanja iz otroškega in preventivnega zobozdravstva se je izkazala tudi s primeri obravnav pacientov in izsedki raziskav, ki so jih specializanti izvedli pod vodstvom svojih mentorjev in jih predstavili na številnih strokovnih srečanjih, tudi mednarodnih (Petrič Serušnik in sod., 2006; Šenk Erpič in Kosem, 2008; Tomažević in sod., 2008; Burnik in sod., 2009; Tomažević in Jazbec, 2009; Kosem in sod., 2010; Likar in sod., 2010; Tomažević in sod., 2010; Likar in Pavlič, 2011; Tomažević in sod., 2011; Cilenšek in sod., 2012; Leban - Drešček in sod., 2012; Ris Koler in sod., 2012; Tomažević in sod., 2012; Cilenšek in sod., 2013; Hočevnar in sod., 2013; Cilenšek in sod., 2014; Cilenšek in sod., 2015a; Cilenšek in sod., 2015b; Cilenšek in sod., 2015c; Likar Ostrc in sod., 2015; Polanšek in Kosem, 2015; Ris Koler in Kosem, 2015).

Pomemben prispevek sodelavcev COPZ pri izobraževanju so bila tudi predavanja na strokovnih srečanjih in druge oblike posredovanja strokovnih vsebin slovenskim zobozdravnikom in drugim zobozdravstvenim delavcem. Sekcija pedontologov Slovenskega zdravniškega društva je vsako tretje leto organizirala tradicionalno strokovno srečanje z mednarodno udeležbo Slovenski pedontološki dnevi. Vodilne vsebine teh srečanj v preteklem desetletju so bile sodobne tehnike in sredstva (Kosem, 2007) ter

sodobna uporaba fluoridov v otroškem in preventivnem zobozdravstvu (Kosem, 2010) ter zobozdravstvena oskrba otrok in mladostnikov s kroničnimi boleznimi in zmanjšanimi zmožnostmi (Kosem, 2013). V zadnjih treh letih je strokovna srečanja organizirala še Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo, in sicer z vodilnimi vsebinami: endodontija mlečnih in mladih stalnih zob (Pavlič, 2013), zobozdravniška oskrba otrok in mladostnikov, ki pri zobozdravniku ne sodelujejo (Pavlič, 2014a), in razvojne okvare zob (Pavlič, 2015). Avtorji prispevkov so prispevali tudi poglavja za dva učbenika z izbranimi poglavji iz otroškega in preventivnega zobozdravstva (Pavlič, 2014b; Pavlič in Šoštarčič, 2015).

Zobozdravniška oskrba otrok in mladostnikov je bila predstavljena tudi v poglavju (Kosem, 2006) učbenika Stomatološka klinična preiskava, ki ga je izdal eden od letošnjih jubilarov, DZDS. Sodelavci COPZ smo bili celo desetletje tudi vsakoletni aktivni udeleženci republiških strokovnih seminarjev DZDS, na katerih smo si skupaj s kolegi iz drugih centrov Stomatološke klinike prizadevali posredovati doktrinarna izhodišča za delo slovenskih zobozdravstvenih delavcev. Pomembno vlogo pri tem so imela tudi predavanja uglednih tujih ali domačih strokovnjakov s posameznih področij zobozdravstva v spomin na prof. dr. Jožeta Ranta. V seznam teh memorialnih predavanj se je v zadnjem desetletju vpisalo predavanje prof. dr. Görana Kocha (Slika 3), ki se je leta 2009 tako pridružil predavateljema iz let 1997 in 2003, ko sta otroško in preventivno zobozdravstvo predstavljala prof. dr. Ingegerd Mejare in prof. dr. Magne Raadal, v letošnjem jubilejnem letu pa se s tega področja obeta predavanje prof. dr. Anne Fuks.

Sodelavci COPZ smo seveda tudi v preteklih desetih letih prispevali k vsebini Zobozdravstvenega vestnika in s tem nadaljevali delo predhodnikov, ki so sooblikovali razvoj te edine slovenske zobozdravstvene revije v prvih šestdesetih letih nepretrganega izhajanja (Cvetko, 2005). Objavljanje člankov je eden od osnovnih načinov posredovanja priporočil glede uporabe sodobnih metod za ohranjanje ustnega zdravja ter preprečevanje in zdravljenje bolezni in poškodb v ustni votlini, in to metod, ki so podprte z dokazi, kar je splošna zahteva v medicini, katere integralni del je otroško in preventivno zobozdravstvo. Zato je pomembno, da smo se sodelavci COPZ v preteklih desetih letih aktivno vključevali v delovanje mednarodnih strokovnih združenj, kot so Evropska akademija za otroško in preventivno zobozdravstvo

(European Academy of Paediatric Dentistry, EAPD), Mednarodno združenje za otroško zobozdravstvo (International Association of Paediatric Dentistry) in Mednarodno združenje za dentalno travmatologijo (International Association for Dental Traumatology), ki si prizadevajo oblikovati z dokazi podprte smernice za delo pri zobozdravniški oskrbi otrok in mladostnikov. Med takšne smernice zagotovo spadajo priporočila EAPD za uporabo fluoridov pri otrocih (EAPD, 2009), pri oblikovanju katerih smo tudi tvorno sodelovali. Prav tako je pomembno sodelovanje zaposlenih na COPZ z različnimi deležniki, kot so Ministrstvo za zdravje Republike Slovenije (MZ), Nacionalni inštitut za javno zdravje in UNICEF Slovenija, pri javnozdravstveno pomembnih pobudah. Rezultat takšnega sodelovanja so bile tudi leta 2010 objavljene smernice zdravega prehranjevanja za dojenčke (Bratanič in sod., 2010). Da je COPZ v preteklem desetletju nadaljeval svojo uspešno strokovno, raziskovalno in pedagoško dejavnost, je zaslug vseh, ki so njegov razvoj soustvarjali od začetkov delovanja, za kar se zahvaljujem vsem, še posebej pa kolegicam, ki sta COPZ vodili v zadnjem obdobju, doc. dr. Narcisi Košir (med letoma 1992 in 2006) in Jelki Jožef (med letoma 2006 in 2014).

Namesto zaključka povzemam razmišljanje doc. dr. Koširjeve iz jubilejnega zbornika ob petdeseti obletnici izhajanja Zobozdravstvenega vestnika (Košir, 1995): »Zdravi, pristni, pošteni in iskreni medsebojni odnosi med ljudmi so pogoj za normalno življenje. Prav tako so potrebni za kakovostno delo in skladno s strokovno doktrino vzpostavljene harmonične odnose med bolniki in zdravstvenim osebjem. Pogoj za dobro in uspešno delo stroke je ustrezna kadrovska zasedba in dobra organizacija. Delo organizira, vodi in odloča stroka. Pomembna je tudi kvaliteta in kvantiteta kadrovske zasedbe. Ni dobro, če imamo dokajšnje število bolj ali manj sposobnih organizatorjev (četudi zdravstvenih delavcev) z drugega strokovnega področja ali takih, ki so zaradi odmaknjenosti od pacienta izgubili stik s stroko. Prav tako ne zadošča številčnost. Razmišljati moramo o delu v stroki, biti delovno naravnani ter z dodatnim izobraževanjem bogatiti svoje znanje in delo.«

»Področje otroškega in preventivnega zobozdravstva je trdna osnova, na kateri se gradi tako zdravje pacientov, kot tudi poraja delo za vse druge zobozdravstvene veje,« je svoje razmišljanje zaključila doc. dr. Koširjeva. Čeprav so to misli izpred dvajsetih let, so še kako primerne za sedanost, obenem pa tudi pravo vodilo za prihodnost.

Reference

- Bartenjev M. Razvoj in perspektive Oddelka za otroško in preventivno zobozdravstvo Stomatološke klinike. *Zobozdrav Vestn* 1996; 51: 55–6.
- Bratanič B, Fider Mis N, Hlastan Ribič C, Poličnik R, Širca Čampa A, Kosem R, Fajdiga Turk V. Smernice zdravega prehranjevanja za dojenčke. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje; 2010.
- Burnik Š, Tomažević T, Kosem R. Impact of different recommendations on the amount of toothpaste used for infants. *Int J Paediatr Dent* 2009; 19 (Suppl1): 102–3.
- Cilenšek M, Bratina N, Meh A, Drevenšek M, Kosem R. Extent of gingival bleeding in 7- to 13-year-old children with type 1 diabetes mellitus. In: Abstracts book of the 11th Congress of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2012 May 24–27; Strasbourg, Francija. Strasbourg: European Academy of Paediatric Dentistry; 2012: 45.
- Cilenšek M, Brlek D, Kosem R. The attitude towards interceptive orthodontic treatment in parents of children with unsavable carious primary molars. In: Programme & abstracts book of the 8th Interim Seminar & Workshop of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2013 Apr 18–20; Limassol, Ciper. Limassol: European Academy of Paediatric Dentistry; 2013: 25–6.
- Cilenšek M, Burnik Bobič Š, Košorok M, Kosem R. Detection of early caries lesions in young children using 500 or 1000 ppm fluoride toothpaste. In: Management of early caries lesions in the primary and young permanent dentition. 9th European Academy of Paediatric Dentistry Interim Seminar and Workshop; 2015 May 8–9; Bruselj, Belgija. Bruselj: European Academy of Paediatric Dentistry; 2015a: 17.
- Cilenšek M, Burnik Bobič Š, Košorok M, Zorec Karlovšek M, Kosem R. Fingernails as biomarker of fluoride exposure in relation to the use of toothpaste with different concentrations of fluoride in young children. *Int J Paediatr Dent* 2015b; 25 (Suppl1): 42.
- Cilenšek M, Jožef J, Tomažević T, Kosem R. A survey of referrals to the Paediatric Dentistry department at the University Medical Centre (Slovenia). *Eur Arch Paediatr Dent* 2015c; 16: 106.
- Cilenšek M, Sapundzhiev D, Križnar I, Meh A, Gašperšič R, Kosem R. Intentional replantation with extrusion /rotation of an abscessed crown-root fractured incisor. In: Conference program of the 18th World Congress on Dental Traumatology; 2014 Jun 19–21; Istanbul, Turčija. Istanbul: International Association of Dental Traumatology; 2014: 163–4.
- Cvetko E. 60 let Zobozdravstvenega vestnika. *Zobozdrav Vestn* 2005; 60: 115–7.
- European Academy of Paediatric Dentistry. Guidelines on the use of fluoride in children: an EAPD policy document. *Eur Arch Paediatr Dent* 2009; 10: 129–35.
- Hočevar L, Leban – Drešček T, Pavlič A. Extractions in a patient with supernumerary teeth in deciduous and mixed dentition : case report. In: Programme & abstracts book of the 8th Interim Seminar & Workshop of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2013 Apr 18–20; Limassol, Ciper. Limassol: European Academy of Paediatric Dentistry; 2013: 31.

- Kosem R. Posebnosti stomatološke preiskave otroka in mladostnika. In: Skalerič U, ed. Stomatološka klinična preiskava. Ljubljana: Društvo zobozdravstvenih delavcev; 2006: 206–30.
- Kosem R. Povezava med fenotipom in genotipom pri sindromu Papillon-Lefevre [doktorska disertacija]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; 2012.
- Kosem R, Debeljak M, Repič Lampret B, Kansky A, Battelino T, Trebušak Podkrajšek K. Cathepsin C gene 5'-untranslated region mutation in Papillon-Lefevre syndrome. *Dermatology* 2012; 225: 193–203.
- Kosem R, ed. Sodobne tehnike in sredstva v otroškem in preventivnem zobozdravstvu. Zbornik 8. Slovenski pedontološki dnevi; 2007 Sep 28–29; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Sekcija pedontologov Slovenskega zdravniškega društva; 2007.
- Kosem R, ed. Sodobna uporaba fluoridov v otroškem in preventivnem zobozdravstvu. Zbornik 9. Slovenski pedontološki dnevi; 2010 Sep 24–25; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Sekcija pedontologov Slovenskega zdravniškega društva; 2010.
- Kosem R, ed. Zobozdravstvena oskrba otrok in mladostnikov s kroničnimi boleznimi in zmanjšanimi zmoglostmi. Zbornik 10. Slovenski pedontološki dnevi; 2013 Sep 27–28; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Sekcija pedontologov Slovenskega zdravniškega društva; 2013.
- Kosem R, Ferlež A, Košir N, Fidler A. Clear pit/fissure sealants in permanent molars increase laser fluorescence after 2 yrs. *Eur Arch Paediatr Dent* 2010; 11 (Suppl): 13.
- Košir N. Razmišljanje o otroškem in preventivnem zobozdravstvu. *Zobozdrav Vestn* 1995; 50: 99–100.
- Leban - Drešček T, Tome M, Pavlič A. Permanent teeth caries prevalence in children who had deciduous tooth pulp inflammation. In: Abstracts book of the 11th Congress of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2012 May 24–27; Strasbourg, Francija. Strasbourg: European Academy of Paediatric Dentistry; 2012: 115.
- Likar L, Jurečič L, Pavlič A. Endodontics of fused maxillary central incisor with super-numerary tooth. *Eur Arch Paediatr Dent* 2010; 11 (Suppl): 65.
- Likar L, Pavlič A. Ankylosed carious primary molar affected development of permanent successor. *Int J Paediatr Dent* 2011; 21 (Suppl1): 217.
- Likar Ostrc L, Hočevnar L, Leban T, Pavlič A. The effectiveness of fissure sealing permanent molars of 8 year old children. *Int J Paediatr Dent* 2015; 25 (Suppl1): 85.
- Mlakar N, Pavlica Z, Petelin M, Štrancar J, Zrimšek P, Pavlič A. Animal and human dentin microstructure and elemental composition. *Cent Eur J Med* 2014; 9: 468–76.
- Pavlič A. Sestava, zgradba in mehanske lastnosti sklenine zob pri različnih oblikah amelogenesis imperfecte [doktorska disertacija]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; 2007.
- Pavlič A, Battelino T, Trebušak - Podkrajšek K, Ovsenik M. Craniofacial characteristics and genotypes of amelogenesis imperfecta patients. *Eur J Orthod* 2011a; 33: 325–31.
- Pavlič A, ed. Endodontija mlečnih in mladih stalnih zob. Klinična praksa v otroškem in preventivnem zobozdravstvu: zbornik; 2013 May 10–11; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo; 2013.
- Pavlič A, ed. Endodontija mlečnih in mladih stalnih zob: učbenik otroškega in preventivnega zobozdravstva – izbrana poglavja. Endodontics of primary and immature permanent teeth: textbook of paediatric and preventive dentistry – selected chapters. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo; 2014a.
- Pavlič A, ed. Zobozdravniška oskrba otrok in mladostnikov, ki pri zobozdravniku ne sodelujejo. Klinična praksa v otroškem in preventivnem zobozdravstvu: zbornik; 2014 May 9–10; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo; 2014b.
- Pavlič A, ed. Razvojne okvare zob. Klinična praksa v otroškem in preventivnem zobozdravstvu: zbornik; 2015 Apr 24–25; Ljubljana, Slovenija. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo; 2015.
- Pavlič A, Lukinmaa PL, Nieminen P, Kiukkonen A, Alaluusua S. Severely hypoplastic amelogenesis imperfecta with taurodontism. *Int J Paediatr Dent* 2007a; 17: 259–66.
- Pavlič A, Petelin M, Battelino T. Phenotype and enamel ultrastructure characteristics in patients with ENAM gene mutations g.13185-13186insAG and 8344delG. *Arch Oral Biol* 2007b; 52: 209–17.
- Pavlič A, Škraba P, Kosec L, Petelin M, Alaluusua S. Microhardness and microstructure of deciduous enamel with different types of amelogenesis imperfecta. *Cent Eur J Med* 2007c; 2: 511–27.
- Pavlič A, Šoštarič M, eds. Preprečevanje strahu in bolečine otrok in mladostnikov pri zobozdravniku: učbenik otroškega in preventivnega zobozdravstva - izbrana poglavja. Prevention of fear and pain of children and adolescents at the dentist: textbook of paediatric and preventive dentistry – selected chapters. Ljubljana: Medicinska fakulteta, Katedra za otroško in preventivno zobozdravstvo in Katedra za anesteziologijo in reanimatologijo; 2015.
- Pavlič A, Waltimo-Siren J. Clinical and microstructural aberrations of enamel of deciduous and permanent teeth in patients with autoimmune polyendocrinopathy-candidiasis-ectodermal dystrophy. *Arch Oral Biol* 2009; 54: 658–65.
- Pavlič M, Likar B, Pavlič A, Markič M. Managing occupational injuries records in Slovenia from 1948 to 2008. *Saf Sci* 2011b; 49: 834–42.
- Pavšič I. Ob 50. obletnici ustanovitve Stomatološke klinike. *Zobozdrav Vestn* 1996; 51: 29–34.
- Petelin M, Cotič J, Perkič K, Pavlič A. Oral health of the elderly living in residential homes in Slovenia. *Gerodontology* 2012; 29: e447–57.
- Petrič Serušnik N, Košir N, Kosem R. Caries status in a cohort of adolescents from Koroška, Slovenia. *Eur Arch Paediatr Dent* 2006; 7: 190.
- Polanšek V, Kosem R. Environment of traumatic dental injuries in children and adolescents treated at the

- University Medical Centre Ljubljana, Slovenia. *Int J Paediatr Dent* 2015; 25 (Suppl1): 158.
- Ris Koler T, Andrejaš A, Šenk Erpič A. Management of a teenager with craniofrontonasal syndrome. In: Abstracts book of the 11th Congress of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2012 May 24–27; Strasbourg, Francija. Strasbourg: European Academy of Paediatric Dentistry; 2012: 108.
- Ris Koler T, Kosem R. Toothbrushing frequency and post-brushing rinsing habits of 10 to 12-year-olds from Southeast Slovenia. *Eur Arch Paediatr Dent* 2015; 16: 100.
- Sahlberg C, Pavlič A, Ess A, Lukinmaa PL, Salmela E, Alaluusua S. Combined effect of amoxicillin and sodium fluoride on the structure of developing mouse enamel *in vitro*. *Arch Oral Biol* 2013; 58: 1155–64.
- Skalerič U. Stomatološka klinika ob 60-letnici. *Zobozdrav Vestn* 2005; 60: 118–9.
- Šenk Erpič A, Kosem R. Developmental defects of enamel in primary teeth in prematurely born and low-birth-weight children. *Eur Arch Paediatr Dent* 2008; 9: 36.
- Tomažević T. Učinkovitost propolisa pri preprečevanju in zdravljenju vnetja ustne sluznice pri otrocih, zdravljenih s kemoterapijo [doktorska disertacija]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani; 2014.
- Tomažević T, Burnik Š, Drevenšek M, Kosem R. The effect of two remineralising protocols on regression of white spot lesions after fixed orthodontic therapy: a randomised clinical trial. *Int J Paediatr Dent* 2011; 21 (Suppl1): 53.
- Tomažević T, Burnik Š, Gašperšič R, Kosem R. Pregnant mothers' characteristics: need for education on infant toothpaste use. *Eur Arch Paediatr Dent* 2010; 11 (Suppl): 44–5.
- Tomažević T, Burnik Š, Košorok M, Drevenšek M, Kosem R. Changes of white spot lesion laser fluorescence in post-orthodontic patients. In: Abstracts book of the 11th Congress of the European Academy of Paediatric Dentistry; 2012 May 24–27; Strasbourg, Francija. Strasbourg: European Academy of Paediatric Dentistry; 2012: 8.
- Tomažević T, Jazbec J. Controlled, randomised, double-blinded study of prevention and treatment of oral mucositis with propolis. *Support Care Cancer* 2009; 17: 918–9.
- Tomažević T, Jazbec J. A double blind randomised placebo controlled study of propolis (bee glue) effectiveness in the treatment of severe oral mucositis in chemotherapy treated children. *Comp Ther Med* 2013; 21: 306–12.
- Tomažević T, Miklavčič D, Pucihar G, Košir N, Kosem R. Electric voltages and currents between amalgam and stainless steel tongue jewellery *in vitro* and *in vivo*. *Eur Arch Paediatr Dent* 2008; 9: 56.

Dr. Rok Kosem, dr. dent. med., Center za otroško in preventivno zobozdravstvo, Stomatološka klinika, Univerzitetni klinični center Ljubljana, Hrvatski trg 6, Ljubljana